

Nowak, Maria

"Polacy w Komunie Paryskiej 1871 r.",
Krystyna Wyczańska, Warszawa 1957 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 51/2, 454-457

1960

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Krystyna Wyczańska, *Polacy w Komunie Paryskiej 1871 r.*, MON, Warszawa 1957, s. 259.

Książka ta jest pierwszą pracą monograficzną poświęconą polskim komunardom. Dawniejsze publikacje na ten temat miały charakter przyczynkowy, a po części popularnonaukowy lub publicystyczny. Autorka dała nam pracę typu analitycznego, jako owoc żmudnych poszukiwań rozproszonych i fragmentarycznych materiałów, ich systematyzacji i klasyfikacji.

Źródła rękopiśmienne i drukowane pochodzą zarówno z paryskich jak krajowych zbiorów archiwalnych i bibliotecznych. Wykaz druków krajowych można by uzupełnić kilkoma ciekawymi pozycjami¹.

Czytelnik odczuwa brak szerszego krytycznego omówienia źródeł, a zwłaszcza niedostępnych dla ogółu materiałów zagranicznych. Nierównomiernie też zostały wykorzystane źródła w poszczególnych rozdziałach. Przy przedstawieniu niektórych zagadnień oparto się na bogatym materiale archiwalnym, przy innych wyzyskano tylko źródła drukowane, jeszcze inne przedstawiono jedynie na podstawie literatury.

Na całość pracy składa się wstęp i siedem rozdziałów zawierających następujące zagadnienia: dzieje emigracji polskiej we Francji przed 1870 r., udział Polaków w wojnie francusko-pruskiej, historię Komuny Paryskiej, dane biograficzne i działalność Polaków w Komunie, stosunek prawicowej emigracji do Komuny i konsekwencje rewolucji paryskiej dla dalszych dziejów emigracji polskiej we Francji. Główną uwagę autorka skupia na szczegółowym zbadaniu, kto z Polaków przyłączył się do rewolucji i z jakich powodów, jakie funkcje pełnili Polacy w rządzie i wojsku Komuny, wreszcie jakie były ich losy po klęsce.

Wobec dużych braków, jakie odczuwamy w znajomości dziejów emigracji polskiej we Francji w latach 1863—1870, wiadomości, jakie daje na ten temat Wyczańska, stanowią cenny przyczynek. Autorka omawia pochodzenie i warunki życia emigracji, stworzone przez nią instytucje samopomocowe, naukowe i kulturalne, charakteryzuje obozy polityczne i ich programy, wreszcie próbuje ocenić emigrację jako zjawisko historyczne. Problematyczne wydaje się szukanie przyczyn nienadążania Towarzystwa Demokratycznego Polskiego za postępem myśli demokratycznej, między innymi, w niedocenianiu siły rodzącej się klasy robotniczej (s. 21). Niedocenianie znaczenia proletariatu przez T.D.P. nie powinno wpływać na ocenę ideologii Towarzystwa, ponieważ członkowie organizacji wyszli z kraju o minimalnych tradycjach proletariackich i słabo też orientowali się w ruchu robotniczym we Francji.

Cenną wartość książki stanowi zestaw nazwisk Polaków uczestniczących w wojnie francusko-pruskiej i omówienie ich roli. Przyczyny udziału Polaków w tej wojnie potraktowano jednak w sposób zbyt uproszczony. Autorka dowodzi, że w pierwszej fazie wojny lewica emigracji odnosi się z rezerwą do ewentualnego udziału Polaków. Powołuje się w związku z tym na Ognisko Republikańskie Polskie, które wypowiedziało się za udziałem Polaków dopiero wówczas, gdy wojna zamieni się w walkę wolnościową ludów. Lewica emigracji pragnęłaby więc przede wszystkim rewolucji, aby wziąć udział w obronie Francji już jako republiki (s. 43). Otóż wydaje się, że poglądy Ogniska Republikańskiego Polskiego nie mogą przesądzać o stano-

¹ T. Jeż-Miłkowski, *Szkice wojenne i niewojenne*, „Tygodnik Ilustrowany” 1871, nr 160—167; E. Siwiński, *Wybuch Prochowni Grenelle. Wspomnienia z czasów Komuny*, „Kurier Warszawski” 1887, nr 35—40; *Katy i ofiary Komuny Paryskiej. Ze źródeł autentycznych francuskich zebrał i wydał L. R.*, Poznań 1871.

wisku całej lewicy emigracyjnej. Fakty, przytoczone przez autorkę (odezwa Zjednoczenia Emigracji Polskiej z 23 sierpnia 1870 r. wzywająca do gotowości do walki, rzucenie przez Zjednoczenie hasła konsolidacji, uczestnictwo Bosaka i Wróblewskiego w Reprezentacji, wysiłki, m. in. Jarosława Dąbrowskiego około utworzenia jednostki wojskowej polskiej w Paryżu, nie mówiąc już o późniejszych związkach Bosaka i Dąbrowskiego z Legionem Polskim) nie świadczą bynajmniej o wyczekującej postawie lewicy. Jeżeli aktywność jej była stosunkowo mała, przyczyn tego zjawiska należy szukać nie tyle w niechęci lewicowych ugrupowań do obrony Francji, ile w negatywnym stosunku cesarstwa i rządu obrony narodowej do wszelkich propozycji polskiej pomocy. Należałoby szerzej uwzględnić sprawę Legionu Polskiego, moralne skutki jego rozwiązania itp. Stosunek Polaków do wypadków z 31 października 1870 r. i 22 stycznia 1871 r. przedstawiono jako pełen rezerwy, nie zanalizowano jednak przyczyn takiej postawy emigracji.

Odnosnie zagadnienia udziału Polaków w Komunie autorka podejmuje rozważania na temat ilości i danych osobowych uczestników rewolucji. Należy podkreślić dużą precyzję tych badań i ostrożne sformułowanie wniosków. Podkreśla więc Wyczańska wielorakość motywów przystąpienia Polaków do Komuny — od świadomego uczestnictwa, wynikającego z poglądów społeczno-politycznych, bądź względów natury ekonomicznej, do zupełnej przypadkowości. Za mało uwagi poświęcono roli czynnika narodowego. Prócz ustalenia przybliżonej liczby uczestników rewolucji, autorka klasyfikuje polskich komunardów, według rodzaju pracy w Komunie i stopnia aktywności poszczególnych osób.

Pisząc o Jarosławie Dąbrowskim i o próbach jego przekupienia przez Wersal autorka nie rozwiązuje do końca pasjonującej sprawy oszczerczych kampanii aranżowanych wokół Dąbrowskiego zarówno przez Wersal, jak i prawicę emigracji. Odpowiedź na to, kto i dla jakich względów był ich inspiratorem, byłaby nader ciekawa.

Mam wątpliwości, czy uwagi o Bronisławie Wołowskim nie są zbyt jednostronne. Wołowski pełnił wprawdzie dość dwuznaczną rolę w mediacjach między Dąbrowskim a Wersalem, ale w swoich wspomnieniach podjął się obrony Dąbrowskiego, i to w czasie pośmiertnej kampanii przeciw generałowi Komuny; nie szczędzi też krytycznych uwag pod adresem Wersalu i nie ukrywa sympatii, jaką darzył Dąbrowskiego.

Niezwykle cenne uzupełnienie tych rozważań stanowią dwa aneksy. Jeden z nich zawiera, dość obszerne, sylwetki 175 osób, których udział w rewolucji nie ulega wątpliwości, drugi życiorysy 178, których przystąpienie do Komuny zdaje się mniej pewne. Część nazwisk tych pojawia się w literaturze po raz pierwszy.

Nieco wiadomości podaje autorka na temat Polaków walczących po stronie Wersalu. Mówiąc jednak o emigrantach, którzy w czasie trwania walk bądź dla sensacji, bądź dla szpiegostwa nawiązywali kontakt z Paryżem, pominięto postać Juliana Klaczki.

Często powtarzane słowo „reakcyjny” jest zbyt ogólnikowe, by mogło zastąpić rzeczowe określenie lub nazwę danej grupy emigracyjnej.

Żałować należy, że książka pominęła całkowicie zagadnienia opinii społeczeństwa polskiego w kraju o udziale Polaków w Komunie. O zainteresowaniu tą walką świadczą zarówno wzmianki w prasie krajowej, jak również wydane w kraju wspomnienia i pamiętniki.

Stosunek kraju do udziału Polaków w Komunie nie był jednolity. Przejawy zainteresowania walką Polaków w Królestwie Polskim były stosunkowo niewielkie. Wpływały na to nie tylko carska cenzura, ale i sugestie jakoby Komuna nie miała

charakteru rewolucji społecznej, lecz samorządowej². Wzmianki o Polakach znajdują się dopiero w prasie z ostatnich dni maja 1871 r. Są one wyrazem reakcji społeczeństwa na wieści o represjach Wersalu. Więcej zainteresowania uczestnictwem Polaków w Komunie wykazywały Galicja i Księstwo Poznańskie. Wypowiedzi kół ziemiańsko-klerykałnych szły w dwóch kierunkach. Po pierwsze przedstawiano komunardów jako ludzi bądź niezwiązanych z Polską, bądź też jako odstępców od sprawy narodowej; po drugie starano się wykazać nieaktualność idei socjalistycznych na ziemiach polskich³. Sfery liberalne natomiast próbowały usprawiedliwić komunardów utrzymując, jakoby ich udział w walkach był zjawiskiem przypadkowym, wynikającym z niezrozumienia przez nich charakteru paryskiej rewolucji⁴. O przychylniej polskim komunardom opinii świadczą opublikowane w „Kraju” dwa wywiady z Jarosławem Dąbrowskim prawdopodobnie pióra Bronisława Wołowskiego, list Teofila Dąbrowskiego zamieszczony w „Gazecie Narodowej” oraz korespondencje z Paryża, Lyonu i Brukseli przychylnie oceniające ruch paryski⁵. Stanowisko kół liberalnych nie było konsekwentne. W reprezentujących je pismach nie zabrakło również krytycznych uwag na temat wmieszania się Polaków w wojnę domową Francji⁶.

Zasadniczą zmianę opinii społecznej wywołały dopiero represje Wersalu. W okresie tym przychylnie Polakom wypowiedzi spotykamy również w dziennikach, które w czasie rewolucji oceniały ich negatywnie⁷.

Głównym przedmiotem zainteresowań była sprawa polskich dowódców Komuny, szczególnie Jarosława Dąbrowskiego. Wyczańska mówi o licznych protestach, które wywołało przystąpienie Dąbrowskiego do walki. Były one rezultatem pierwszej z kilku akcji, jakie wszczęto wokół Dąbrowskiego. Celem jej było udowodnienie jego luźnych kontaktów z Polską, wyłączenie go ze społeczeństwa polskiego a zarazem odżegnanie się od jego rewolucjonizmu. Kampanię tę zainicjował Wersal. Solidaryzm części społeczeństwa polskiego z Wersalem wypływał z obawy przed zerwaniem stosunków z rządem francuskim, z chęci obrony przed zarzutami zagranicy, jakoby Polacy dostarczyli paryskiej rewolucji dowódców, wreszcie z obaw przed odżyciem rewolucyjnych tradycji w kraju. Stanowisko emigracji skupionej wokół Hotelu Lambert popierały zarówno sfery ziemiańskie Galicji i Ks. Poznańskiego jak burżuazyjne i mieszczańskie Królestwa Polskiego⁸. Obrony Jarosława Dąbrowskiego podjął się nie tylko jego brat Teofil, ale również Bronisław Wołowski oraz lewicowe

² „Kurier Warszawski” 1871, 29 marca, 3 kwietnia, 4 kwietnia E. Siwiński, *Wybuch prochowni Grenelle. Wspomnienia z czasów Komuny*, loc. cit.

³ J. Kłaczko, *Notatki z podróży*, „Przegląd Polski”, 1871, z kwietnia, s. 460; „Przegląd Polski” 1871, z maja, s. 130—132; „Czas” 1871, 19 kwietnia, 26 kwietnia; 28 kwietnia, 22 maja; „Tygodnik Katolicki” 1871 z 15 kwietnia; S. Schnür-Pępłowski, *Polacy nad Sekwaną, wspomnienia z lat 1870—71*, „Kraj” 1897, nr 13; E. Siwiński, *Wybuch prochowni Grenelle*, „Kurier Warszawski” 1887, nr 35; „Tydzień polityczny, naukowy, literacki i artystyczny” 1871, nr 21 s. 172, nr 18 s. 147.

⁴ „Dziennik Poznański” 1871 z dn. 23 maja; „Kraj” 1871, 12 maja, 14 czerwca; B. Wołowski, *Polacy w rewolucji paryskiej. Kilka szczegółów odstaniających kulisy rządu wersalskiego*, Lwów 1871.

⁵ „Kraj” 1871, 26 kwietnia, 6 maja (nr 95 i 104); „Gazeta Narodowa” 1872, nr 262 z dnia 24 września.

⁶ „Kraj” 1871, 29 kwietnia; „Gazeta Narodowa” 1871, 14 kwietnia.

⁷ E. Siwiński, *Wybuch prochowni*, loc. cit.; „Dziennik Polski” 1871, 12 czerwca.

⁸ E. Siwiński, *Wybuch prochowni*, loc. cit.; „Dziennik Polski” 1871, 13 maja; „Przegląd Polski” 1871 z maja, s. 131; „Czas” 1871, 26 kwietnia, 28 kwietnia; Zyzma, *Pamiętnik z czasów Komuny. Z listów i notat przepisał...*, „Przegląd Literacki” 1889, nr 3, s. 6, 7.

dzienniki w kraju⁹. Wobec stawianych Dąbrowskiemu przez Wersal zarzutów fałszowania rubli i zdrady Francji na rzecz Prus a Komuny na rzecz Wersalu, urażone ambicje narodowe każą stanąć w obronie Dąbrowskiego również tym grupom społecznym, które negatywnie oceniały jego udział w walce¹⁰. Wysuwano natomiast sugestie, jakoby Jarosław nie był dowódcą Komuny; przytaczano jego list do Falkenhagena-Zaleskiego, w którym Jarosław donosi o zamiarze usunięcia się na zawsze od życia publicznego¹¹. Po raz ostatni podniesiono larum w związku ze śmiercią Jarosława. I tym razem insynuacje o opuszczeniu Dąbrowskiego przez żołnierzy zakwestionował Teofil Dąbrowski¹².

Wszystkie zestawione powyżej uwagi i wątpliwości nie zmieniają faktu, że K. Wyczańska zasłużyła się wyciągając na światło dzienne wiele nieznanych dotąd wiadomości związanych z walką Polaków w Komunie i dokonując ich krytycznego opracowania.

Maria Nowak

⁹ „Gazeta Narodowa” 1872, nr 262 (24 września), 1871, 21 kwietnia; B. Wołowski, *Polacy w rewolucji paryskiej, kilka szczegółów odsłaniających kulisy rządu wersalskiego*, Lwów 1871; „Kraj” 1871, 26 kwietnia, 6 maja.

¹⁰ „Dziennik Polski” 1871, 31 maja; Wł. Mickiewicz, *Pamiętniki* t. III, Kraków 1933, s. 37.

¹¹ „Tydzień polityczny, naukowy, literacki i artystyczny” 1871, nr 17, s. 139—140.

¹² „Gazeta Narodowa” 1872, nr 262.